

***MENO AUTONOMIJOS INSTITUCINĖ PRIEŽIŪRA. MENAS IR LIETUVOS
KULTŪROS POLITIKA***

Tyrimo išvados ir rekomendacijos

***Tyrimą atliko: dr. Eglė Grėbliauskaitė, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas,
Vilniaus universitetas***

Tyrimui finansavimą skyrė: Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. S-PD-22-94

Tyrimo metai: 2022–2024 metai

Tyrimo išvados

- 1. Meno autonomijos apibrėžties ir įgyvendinimo trūkumas.**

Lietuvos kultūros politikos dokumentuose meno autonomija nėra aiškiai apibrėžta. Kūrybinės laisvės apsaugos principai neprioritetizuojami, todėl autonomija dažnai lieka tik netiesiogiai palaikoma per bendresnius tikslus, tokius kaip kultūros prieinamumas ar socialinė integracija. Tai sudaro prielaidas kūrybinės raiškos ribojimui.
- 2. Finansavimo priklausomybė nuo ekonominių ir socialinių tikslų.**

Kultūros projektų finansavimo kriterijai daugiausia orientuoti į ekonominius rodiklius (pvz., lankytojų skaičių) ar socialinį poveikį (pvz., kultūros paslaugų prieinamumą). Dėl to meninė kokybė ir kūrybinė laisvė vertinamos antraeiliai, o eksperimentinė, provokatyvi ar nekomercinė kūryba susiduria su finansavimo apribojimais.
- 3. Rankos atstumo principo pažeidimai.**

Politiniu ar socialiai aktyviu turiniu pasižymintys projektai dažnai susiduria su kliūtimis, ypač Vilniaus miesto savivaldybės kontekste. Neskaidrūs administraciniai sprendimai ir subjektyvūs vertinimo kriterijai menkina pasitikėjimą kultūros politikos institucijomis ir sukuria netikrumo atmosferą. Ši netikrumo aplinka skatina menininkus riboti savo kūrybą, siekiant prisitaikyti prie galimai nenuspėjamų vertinimo ar administracinių procesų. Tokiu būdu neskaidrumas netiesiogiai stiprina savicenzūrą.
- 4. Skaidrumo trūkumas.**

Meninių projektų vertinimo kriterijai dažnai neaiškūs, sprendimai stokoja skaidraus pagrindimo. Informacija apie projektų valdymą kartais pateikiama neobjektyviai arba selektyviai, o tai mažina pasitikėjimą institucijomis ir kelia nepasitenkinimą tarp menininkų.
- 5. Cenzūra ir savicenzūra.**

Interviu ir autoetnografinis tyrimas atskleidė, kad politinis, ekonominis ir socialinis spaudimas skatina menininkus riboti savo kūrybą. Politinis spaudimas dažnai pasireiškia projektų atmetimu dėl „nepatogaus“ turinio, ekonominiai lūkesčiai riboja eksperimentinę kūrybą, o socialiniai normatyvai ir viešosios nuomonės baimė stiprina savicenzūrą.
- 6. Menininkų reputacijos ir orumo apsauga.**

Viešos institucijos ne visada užtikrina pagarbą menininkų orumui. Kai kuriais atvejais naudojama neetiška, nepagrįsta ar menkinanti kalba, kuri peržengia konstruktyvios kritikos ribas. Tokia komunikacija gali pakenkti menininkų reputacijai, skatinti jų nusivylimą institucijomis ir silpninti pasitikėjimą kultūros politikos procesais.

Tyrimo rekomendacijos

- 1. Meno autonomijos apsaugos nuostatų įtraukimas į strateginius dokumentus.**

Lietuvos kultūros politika turi būti grindžiama LR Konstitucijos, UNESCO ir Europos žmogaus teisių konvencijos principais. Strateginiuose planuose būtina pripažinti menininko kūrybinę laisvę kaip esminę demokratinės visuomenės vertybę, užtikrinančią kultūrinę įvairovę. Kultūros politikos dokumentuose būtina aiškiai apibrėžti meno autonomiją kaip prioritetą ir įtvirtinti jos apsaugos principus. Rekomenduojama sukurti mechanizmus, kurie užtikrintų, kad menininkai negali būti verčiami koreguoti savo kūrybą dėl politinio ar socialinio spaudimo.
- 2. Švietimo iniciatyvos apie meninę laisvę.**

Visuomenės švietimas yra būtinas siekiant didinti suvokimą apie meninės laisvės svarbą demokratinėse visuomenėse. Informavimo kampanijos turėtų skatinti jautrumą įvairioms meninės raiškos formoms ir pabrėžti kultūrinės įvairovės reikšmę, stiprinant visuomenės pagarbą meno autonomijai.
- 3. Viešosios erdvės kaip demokratinio diskurso platformos.**

Viešosios erdvės turi būti traktuojamos kaip atviros platformos įvairioms meninės raiškos formoms, kurios skatintų kultūrinį dialogą ir demokratinę diskusiją. Savivaldybės turėtų aktyviai remti šią funkciją, užtikrindamos, kad viešosios erdvės nebūtų ribojamos politiniais ar socialiniais interesais.
- 4. Finansavimo kriterijų diversifikavimas.**

Siekiant išvengti finansavimo priklausomybės nuo ekonominių rodiklių, rekomenduojama diversifikuoti kultūros projektų finansavimo kriterijus. Meninė kokybė ir kūrybinė nepriklausomybė turėtų būti svarbiausi vertinimo kriterijai. Be to, dalis finansavimo turėtų būti skiriama eksperimentiniams ir inovatyviems projektams, kurie gali turėti ilgalaikę kultūrinę reikšmę.
- 5. Nepriklausomų ekspertų tarybų steigimas savivaldybėse.**

Savivaldybėse steigti nepriklausomas ekspertų tarybas, kurios užtikrintų rankos atstumo principo veikimą. Tarybos turėtų vertinti meno projektus remdamosi aiškiais meninės kokybės ir kūrybinės vertės kriterijais, vengiant politinės ar administracinės įtakos. Tarybų veikla turi būti reguliariai audituojama siekiant užtikrinti procesų skaidrumą.
- 6. Gero administravimo principų užtikrinimas.**

Savivaldybių ir kitų institucijų administraciniai sprendimai meno projektų atžvilgiu turi būti skaidrūs, pagrįsti objektyviais kriterijais ir tinkamai dokumentuoti. Turi būti užtikrinta, kad meno projektų vertinimo procesai atitiktų teisėtumo ir gero administravimo principus.
- 7. Informacijos skaidrumo didinimas.**

Viešosios institucijos turi užtikrinti tikslią, objektyvią ir skaidrią komunikaciją apie meno projektus. Reikalingi teisės aktai, kurie reglamentuotų administracinių sprendimų skaidrumą, užtikrintų informacijos pagrįstumą ir atsakomybę už klaidinančios informacijos pateikimą. Skaidrumo reikalavimai turėtų skatinti atvirą diskusiją ir pasitikėjimą institucijomis.
- 8. Menininkų reputacijos ir orumo apsauga.**

Viešojo administravimo darbuotojai privalo laikytis profesinių etikos principų, ir užtikrinti, kad jų vieši komentarai apie menininkus ir jų kūrybą būtų pagarbūs bei konstruktyvūs. Rekomenduojama institucijoms priimti etikos kodeksą, kuris skatintų atsakingą ir pagrįstą komunikaciją, kartu išsaugant vietą konstruktyviai kritikai.

9. Skundų nagrinėjimo ir meno autonomijos stebėsenos mechanizmo kūrimas.

Įsteigti mechanizmą, kuris ne tik nagrinėtų skundus dėl meno projektų administracinių sprendimų, bet ir atliktų stebėseną, siekiant įvertinti, ar esamos tvarkos užtikrina meno autonomiją. Šis mechanizmas turėtų užtikrinti procesų skaidrumą, analizuoti administracinių sprendimų atitiktį nustatytiems kriterijams ir informuoti apie atvejus, kai autonomijos apsaugos principų nesilaikoma. Tai padėtų sukurti pasitikėjimą institucijomis ir skatintų jų atsakomybę už kūrybinės laisvės apsaugą.

10. Rekomendacijos tolimesniems tyrimams

Tirti meno autonomijos poveikį Lietuvos visuomenei, siekiant įvertinti, kaip kūrybinė laisvė gali paveikti demokratinę kultūrą, pilietinį įsitraukimą, kultūrinę įvairovę, inovacijas bei šalies socialinę ir ekonominę gerovę.

Taip pat rekomenduojama vykdyti tyrimus, analizuojančius meno autonomijos suvokimo ir įgyvendinimo skirtumus tarp meno sričių ir regionų, savicenzūros ilgalaikį poveikį kūrybai. Lyginamieji tyrimai su kitomis Europos šalimis padėtų identifikuoti gerąsias praktikas ir jų pritaikymo galimybes Lietuvoje.